

Η τουρκική εισβολή στην Κρήτη:

Ήταν η εποχή των δολοπλοκιών στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Στην Κωνσταντινούπολη ανεβοκατέβαιναν σουλτάνοι της μιας χρήσης. Στα 1640, ο Ιμπραήμ διαδέχτηκε τον Μουράτ Δ' που μόλις είχε καταργήσει το παιδομάζωμα. Κατάφερε να επικρατήσει.

Στα 1644, η Ζαφίν σουλτάνα θέλησε να πάρει το παιδί της και να το πάει προσκύνημα στη Μέκκα. Φορτώθηκαν δώρα στα πλοία, επιβιβάστηκαν και οι υψηλοί επιβάτες, απέπλευσαν από την Κωνσταντινούπολη. Στο Αιγαίο, εκείνο τον καιρό κυκλοφορούσαν Ιωαννίτες ιππότες πειρατές. Είχαν εκδιωχθεί από τη Ρόδο, έναν αιώνα νωρίτερα, κι είχαν πια εγκατασταθεί στη Μάλτα. Τα οθωμανικά πλοία με το πολύτιμο φορτίο αποτελούσαν πρόκληση. Τα συνέλαβαν. Στον πλου της επιστροφής τους στη Μάλτα, έκαναν και μια στάση στην Κρήτη. Συνέχισαν για τη Μάλτα, χωρίς κανένας να μπορεί να φανταστεί ότι αυτή η στάση θ' αποδεικνυόταν μοιραία. Η Ζαφίν σουλτάνα πέθανε στη Μάλτα και το παιδί μπήκε στο τάγμα των Δομινικανών μοναχών. Ο σουλτάνος Ιμπραήμ ορκίστηκε εκδίκηση. Η Μάλτα του έπεφτε μακριά. Προτίμησε την Κρήτη, όπου οι πειρατές είχαν για λίγο σταθμεύσει.

Στις 24 Ιουνίου του 1645, ο Γιουσούφ πασάς με τετρακόσια πλοία και 60.000 άντρες βγήκε στη Δυτική Κρήτη και λεηλάτησε την επαρχία Κισάμου. Μετά, έπλευσε στα Χανιά. Οι Τούρκοι βγήκαν στο Κολυμπάρι. Πήραν ένα νησάκι (Θοδωρού, αρχαίο Ακοίτιον) και πολιορκήσαν τα Χανιά. Απέναντι στην πλημμυρίδα των 60.000 Οθωμανών, βρέθηκαν τρεις χιλιάδες Έλληνες και Βενετσιάνοι υπερασπιστές. Στάλθηκε βοήθεια από το κάστρο του Ρεθύμνου. Στη Σούδα, οι Τούρκοι τους σταμάτησαν και τους ανάγκασαν να γυρίσουν πίσω. Η αντίσταση στα Χανιά ήταν ηρωική και μάταιη. Στις 22 Αυγούστου (1645), οι υπερασπιστές παρέδωσαν το φρούριο, πήραν μαζί τους όλους τους κατοίκους των Χανίων, πήραν και τα όπλα τους κι έφυγαν στο Ρέθυμνο.

Με συνεχείς μάχες, ο Γιουσούφ πασάς πήρε όλη την επαρχία Αποκορώνου. Γύρω στα τέλη Σεπτεμβρίου, έφτασε και στο Ρέθυμνο. Πολιορκήσε το κάστρο που άντεξε πάνω από ένα μήνα. Στις 4 Νοεμβρίου, οι υπερασπιστές του συνθηκολόγησαν. Έφυγαν όλοι στον Χάνδακα, το σημερινό Ηράκλειο. Λίγο καιρό αργότερα, αφού πρώτα σταθεροποίησε τις θέσεις του στο Ρέθυμνο, ο Γιουσούφ πασάς κίνησε για τον Χάνδακα.

Βρήκε δύσκολα τα πράγματα εκεί. Μετά τις πρώτες αποτυχημένες απόπειρες να πάρει το φρούριο, προτίμησε να το προσπεράσει και να τ' αφήσει γι' αργότερα. Πήρε κάμπους και χωριά κι ως τα τέλη του χρόνου κατείχε όλο το νησί, εκτός από τις ορεινές περιοχές και τα Σφακιά. Ισχυροί θύλακες αντίστασης παρέμεναν τα φρούρια Κισάμου, Μυλοποτάμου και Σητείας (έπεσαν κάποια χρόνια αργότερα) κι ο Χάνδακας. Παρέμεναν ακόμα άπαρτα τα οχυρωμένα νησάκια της Γραμβούσας, της Σούδας και της Σπιναλόγκας που οι Βενετσιάνοι κρατούσαν ως μελλοντικά προγεφυρώματα, όταν, όπως πίστευαν, θα δοκίμαζαν να πάρουν πίσω την Κρήτη.

Ο σουλτάνος Μωάμεθ Δ' ανέβηκε στον θρόνο στα 1648. Η συστηματική πολιορκία του Χάνδακα ξεκίνησε την Πρωτομαγιά του ίδιου χρόνου. Είκοσι χρόνια αργότερα, η πολιορκία συνεχιζόταν. Ο Χάνδακας έπεσε στους Τούρκους στις 27 Σεπτεμβρίου του 1669, όταν στην Κρήτη η τουρκοκρατία είχε ήδη πίσω της παρελθόν ενός τετάρτου αιώνα.

Στα χαρτιά και στην πράξη:

Στα χαρτιά, η τουρκική κατοχή σχεδιάστηκε άψογα. Η Κρήτη απετέλεσε ξεχωριστό Βιλαέτι με γενικό διοικητή που έδρευε στον Χάνδακα. Η βενετσιάνικη διοικητική διαίρεση διατηρήθηκε κι απλά τα τέσσερα διαμερίσματα (Σητείας, Χάνδακα, Ρεθύμνου και Χανίων) μετονομάστηκαν σε σαντζάκια. Αργότερα το σαντζάκιο της Σητείας συγχωνεύτηκε στο Χάνδακα. Οι οικισμοί χωρίστηκαν σε πέντε φορολογικές κατηγορίες:

1. Τα τεμλίκια (τα ποσά εισέπρατταν ανώτεροι αξιωματικοί που βοήθησαν στην κατάκτηση)
2. Τα ζιαμέτια (τα ποσά πήγαιναν σε μισθούς και συντήρηση που είχαν σχέση με την εσωτερική τάξη και ασφάλεια)
3. Τα τιμάρια (τα εισέπρατταν ιδιώτες με συγκεκριμένα δημόσια καθήκοντα).
4. Τα βακούφια (τα ποσά συντηρούσαν τζαμιά και κοινωφελή ιδρύματα). Και
5. Τα χαβάσι χουμαγιούμ (ήταν οι φόροι υπέρ του δημοσίου ταμείου).

Το φορολογικό σύστημα βασίστηκε στο «σεριάτ», τον ιερό νόμο των Οθωμανών. Στην Κρήτη, υπήρχαν μόνο ο κεφαλικός φόρος (ποσοστό επί του εισοδήματος) και ο «επί της ιδιοκτησίας» καθώς ο σουλτάνος απαγόρευε οποιαδήποτε άλλη φορολογία, καθιστώντας το

νησί μια από τις πιο προνομιούχες περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Οι πιο προνομιοῦχοι ὅμως ἦταν οἱ Σφακιανοί που διατήρησαν τὴν αὐτονομία τους, ὅπως καὶ ἐπὶ Βενετσιάνων, καὶ εἶχαν μοναδική υποχρέωση νὰ στέλνουν κάθε χρόνο δυο φορτία χιονιοῦ στη βασιδέ σουλτὰνα (τὴ βασιλομήτορα). Κι αργότερα, πλήρωναν γιὰ τὰ μάτια καὶ 5.000 γρόσια τὸν χρόνο.

Στὴν πράξη, ἡ τουρκικὴ κατοχὴ ἀποδείχτηκε σκληρὴ κι ἀνάλγητη. Οἱ ἐκεῖ ἐγκατεστημένοι Τούρκοι ἦταν οἱ ἴδιοι ὁ στρατός καὶ ἡ διοίκηση. Κι ὅποιος σταλμένος πασάς (διοικητής) δὲν πῆγαινε με τὰ νερά τους, εἴτε διωχνόταν εἴτε σφαζόταν εἴτε εξαναγκαζόταν νὰ παραιτηθεῖ. Ἡ αὐθαιρεσία ἦταν τέτοια που ἐνοχλοῦσε καὶ τοὺς φανατικοὺς ἰσλαμιστές. Κανένας ὅμως δὲν τολμοῦσε νὰ τὰ βάλει με τὸ ντόπιο οθωμανικὸ κατεστημένο που συνεπικουροῦσαν ἀκόμα καὶ ἀπλοὶ υπαλληλίσκοι.

Ἡ ζωὴ, ἡ περιουσία, ἡ οἰκογένεια, οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ βρίσκονταν στο ἔλεος τῶν Τούρκων. Ἡ βία βρισκόταν στὴν ἡμερήσια διάταξη. Ὁ χριστιανὸς εξαρτιόταν ἀπὸ τὴν ὅποια διάθεση τοῦ κάθε τυχαίου μωαμεθανοῦ.

Οἱ Κρητικοὶ ἐστείλαν πρεσβεῖα στο πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινούπολης, ρωτώντας τι θὰ γίνεῖ αν ναι μὲν ἔμεναν χριστιανοί, παρίσταναν ὅμως τοὺς μωαμεθανοὺς γιὰ νὰ γλιτώσουν τὴ βία καὶ τὸ μαχαίρι. Ἡ ἀπάντηση ἦταν καταπέλτης, παρμένος ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο:

«Ὅστις ἀν ἀρνήσεται με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, κα’γὼ ἀρνήσομαι αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς μου, τοῦ ἐν Οὐρανοῖς».

Οἱ Κρητικοὶ ἀπελπίστηκαν. Πολλοὶ ἀποφάσισαν νὰ προσχωρήσουν ἐκούσια στὸν ἰσλαμισμό. Κάποιοι θυμῆθηκαν τὸν ἐπίσης Κρητικὸ πατριάρχη Ἱεροσολύμων, Νεκτάριο Πελοπίδα (1664 – 1682), καὶ σκέφτηκαν νὰ κάνουν τὴν ἴδια ἐρώτηση καὶ σ’ αὐτόν. Ὁ Νεκτάριος τοὺς ἀπάντησε ὅτι, προκειμένου νὰ σώσουν τὰ κεφάλια τους, μποροῦσαν νὰ προσποιηθοῦν. Ἀποτέλεσμα ἦταν ολόκληρα χωριὰ φαινομενικά νὰ ἀλλάζουν πίστη.

Πολλῶν οἱ ἀπόγονοι κατάφεραν νὰ παραμείνουν κρυφὰ χριστιανοί. Ἄλλων δὲν ἔβρισκαν τὸν

λόγο να έχουν μια φανερή και μια κρυφή θρησκεία κι έμειναν μωαμεθανοί. Ήταν και οι Τούρκοι που άρπαζαν κι έκαναν δικές τους όποιες χριστιανές τους γυάλιζαν το μάτι. Τα παιδιά τους γίνονταν μωαμεθανοί. Μερικές γενιές αργότερα, οι μωαμεθανοί πλειοψηφούσαν στο νησί. Χριστιανοί και μωαμεθανοί Έλληνες όμως, περίμεναν την πρώτη ευκαιρία για να ξεσηκωθούν.

Ανυπότακτοι επαναστάτες:

Η «επαναστατική γυμναστική» ποτέ δεν έλειψε στην Κρήτη. Στ' άπαρτα βουνά, οι Κρητικοί ζούσαν ελεύθεροι και πάντα οπλισμένοι. Υπήρχαν και εκείνοι που συγκατοικούσαν με τους Βενετσιάνους στα τρία οχυρωμένα νησάκια. Με κάθε ευκαιρία, είτε σε συνεννόηση «ορεινών» και «νησιωτών» είτε με ανεξάρτητες πρωτοβουλίες, οι αντάρτες αυτοί έπεφταν στους πιο βάνους από τους Τούρκους και τους αφάνιζαν. Η τουρκική αυθαιρεσία είχε την ανοχή του πασά αλλά είχε να αντιμετωπίσει την άγρια κρητική τιμωρία. Τους ανυπότακτους αυτούς Κρητικούς, οι Τούρκοι τους ονόμαζαν χαϊνήδες.

Ο Βενετσιάνος ναύαρχος φάνηκε με τον στόλο του στ' ανοιχτά της Κρήτης, στα 1692. Έκανε απόβαση στο νησί και πολιορκήσε τα Χανιά, διαμηνύοντας στους Κρητικούς ότι ήρθε η ώρα να εκδιωχθούν οι Τούρκοι από το νησί. Πάμπολλοι Κρητικοί από τα βουνά και από τα νησιά των Βενετσιάνων έσπευσαν να ενισχύσουν την πολιορκία. Άλλοι, έχοντας επικεφαλής τον Ιωάννη Μαχαιριώτη, πολιορκήσαν και πήραν το κάστρο της Κισάμου.

Κι ενώ η επανάσταση φούντωνε κι άρχισε ν' απλώνεται κι έξω από το σαντζάκιο των Χανίων, οι Βενετσιάνοι έλυσαν την πολιορκία κι έφυγαν. Οι Τούρκοι πήραν πίσω το φρούριο της Κισάμου, πήραν με προδοσία και το νησάκι Γραμβούσα. Τα τουρκικά αντίποινα ξέσπασαν με σφαγές χριστιανών. Στα 1715, οι Βενετσιάνοι το είχαν πάρει απόφαση ότι δεν επρόκειτο να ανακτήσουν την Κρήτη. Εγκατέλειψαν τα οχυρωμένα νησάκια της Σπιναλόγκας και της Σούδας. Οι Τούρκοι έσπευσαν να τα οικειοποιηθούν. Οι Βενετσιάνοι της Σπιναλόγκας έγιναν μωαμεθανοί. Οι Έλληνες της Σούδας διασκορπίστηκαν στα ορεινά της Κυδωνίας.

Οι επόμενοι που ξεσήκωσαν τους Κρητικούς ήταν οι Ρώσοι. Στα 1768, ένας ακόμη πόλεμος

ανάμεσα στη Ρωσία και την Τουρκία ξέσπασε. Ο ρωσικός στόλος βγήκε στη Μεσόγειο, οι Ρώσοι πράκτορες υπόσχονταν λαγούς με πετραχήλια και στους Κρητικούς, όπως και στους λοιπούς Έλληνες, ο επαναστατικός άνεμος φύσηξε στο νησί. Στις 25 Μαρτίου του 1770, ο Δασκαλογιάννης ύψωσε τη σημαία της επανάστασης στα Σφακιά. Οι Ρώσοι ποτέ δεν φάνηκαν να βοηθήσουν. Η επανάσταση περιορίστηκε στα Σφακιά. Άντεξε έναν ολόκληρο χρόνο. Υπέκυψαν μετά τον μαρτυρικό θάνατο του Δασκαλογιάννη: 3.600 Σφακιανοί είχαν σκοτωθεί ή πουλήθηκαν στα σκλαβοπάζαρα, 1.500 πέθαναν από τις κακουχίες του πολέμου, πάνω από 2.000 ξενιτεύτηκαν στα Επτάνησα, τις Κυκλάδες, την Ιταλία και τη Ρωσία. Οι 4.000 που απέμειναν, διατάχθηκαν να καταβάλουν ετήσιο χαράτσι. Δεν το πλήρωσαν ποτέ.

Με την ευκαιρία, σ' ολόκληρο το νησί ξέσπασαν άγριοι διωγμοί εναντίον των χριστιανών που υπέστησαν τα πάνδεινα. Οι αγριότητες ήταν τέτοιες, ώστε ο σουλτάνος αναγκάστηκε να στείλει δυο φορές στρατό να καταστείλει τις βαναυσότητες: Στα 1812, τον Χατζή Οσμάν πασά κι αργότερα τον Κιουταχή. Κι οι δυο τους κρέμασαν πολλούς Τούρκους για παραδειγματισμό αλλ' αναγκάστηκαν να φύγουν, κυνηγημένοι από τους εξαγριωμένους συμπατριώτες τους. Οι Κρητικοί βγήκαν κλέφτες στα βουνά: Μιχάλης Βράχος, Σήφακας, Ανυφαντής, Μουτσογιάννης, Λόγιος, Κωστάντουλας κι ο γιος του, Κόρακας, Βέργες, Πρωίμηδες, Γιαννάρηδες, Σουρρήδες, Παπαδογιαννάκηδες, Τσουδεροί, Δαιμονάκηδες, Κουτσούδες, Ξενάκηδες, Κουφάκηδες, Λεράτοι κι άλλοι εξίσου ονομαστοί. Το 1821 τους βρήκε έτοιμους για δράση.

Η μάταιη απελευθέρωση:

Στα 1821, η Κρήτη αριθμούσε 120.000 Τούρκους και 140.000 Έλληνες. Οι Τούρκοι διέθεταν 20.000 πολύ καλά οπλισμένους στρατιώτες και οι Έλληνες 1.200 όπλα (οκτακόσια των Σφακιανών και τετρακόσια των Ριζιτών, κατοίκων των χωριών που βρίσκονται στις υπώρειες {ρίζες} των Λευκών Ορέων). Μέλη της Φιλικής Εταιρείας στην Κρήτη ήταν κυρίως έμποροι και πλοίαρχοι. Μια πρώτη μάζωξη στα Σφακιά (7 Απριλίου του 1821, στα Γλυκά Νερά) οδήγησε στη διαπίστωση ότι ήταν ώρα η Κρήτη να ξεσηκωθεί. Στη συνάντηση μετείχαν αρχηγοί των Σφακιανών και πρόκριτοι απ' όλο το νησί. Μια δεύτερη μάζωξη (21 Μαΐου, στο Λουτρό), προχώρησε στη σύσταση «Καγκελαρίας» που θα διηύθυνε τον αγώνα. Ορίστηκαν επιτροπή, γραμματέας και οικονομική επιτροπή. Στάλθηκε επιστολή στην Ύδρα και στις Σπέτσες με αίτημα τη χορήγηση 2.000 τουφεκιών και 15 πλοίων. Ορίστηκαν και οι στρατιωτικοί υπεύθυνοι των περιοχών.

Η πρώτη μάχη έγινε στις 14 Ιουνίου, όταν οι Τούρκοι των Χανίων βγήκαν να πάρουν κεφάλια. Οι Έλληνες επέπεσαν πάνω τους και τους έτρεψαν σε άτακτη φυγή. Για να γλιτώσουν, οι Τούρκοι πετούσαν τα όπλα τους που με ευλάβεια τα μάζευαν οι επιτιθέμενοι καθώς τα είχαν τόση ανάγκη. Οι ελληνικές επιτυχίες συνεχίστηκαν και τον Ιούλιο. Τον Αύγουστο, ο Σερίφ πασάς, σερασκέρης (γενικός στρατηγός) στο Ηράκλειο, ξεκίνησε συνδυασμένη εκστρατεία. Έχασε πολλές μάχες αλλά κατόρθωσε να φτάσει ως τα Σφακιά, πρώτος κατακτητής αυτός μετά από μισό αιώνα (επανάσταση του Δασκαλογιάννη, το 1770). Την πλήρωσαν οι άμαχοι καθώς οι ένοπλοι σκόρπισαν στα βουνά. Ο Σερίφ πασάς γύρισε στη βάση του. Οι Κρητικοί ξαναπήραν τα όπλα. Παρ' όλη τη διαμάχη που ξέσπασε ανάμεσα στους αντισφακιανούς και τους φιλοσφακιανούς, ως το τέλος του 1821, ολόκληρη η Κρήτη ήταν ελεύθερη με εξαίρεση τα κάστρα, όπου οι Τούρκοι είχαν καταφύγει.

Τον Μάιο του 1822, έφτασε στην Κρήτη σουλτανικός στόλος σαράντα πολεμικών και πολλών μεταγωγικών πλοίων. Στη Σούδα, αποβιβάστηκε στρατός 10.000 μισθοφόρων Αλβανών υπό τον στρατηγό Χασάν πασά. Το καλοκαίρι του 1823, στη Σούδα επίσης, έφτασαν πενήντα αιγυπτιακά πολεμικά κι ομοίως πολλά μεταγωγικά υπό τον Ισμαήλ Γιβραλτάρ. Στο νησί αποβιβάστηκαν αιγυπτιακά στρατεύματα υπό τον Χουσεΐν μπέη. Στα 1824, η Κρήτη ήταν και πάλι κάτω από τουρκικό έλεγχο. Όσοι Έλληνες μπορούσαν να φέρουν όπλα, συνέχισαν άγριο κλεφτοπόλεμο ή μετακινήθηκαν στην Πελοπόννησο, σχηματίζοντας κρητικά σώματα, ή στην Κάσο: 600 Κρητικοί πολέμησαν και θυσιάστηκαν εκεί (βλ. [**Πατριδογνωσία**] «**Ιστορία της Κάσου**»: Οι Θερμοπύλες του Αιγαίου). Από τους αμάχους, 2.500 γυναίκες και παιδιά πουλήθηκαν στα αιγυπτιακά σκλαβοπάζαρα.

Οι Κρητικοί όμως δεν ησύχασαν. Τον Ιούλιο του 1825, οι Κρητικοί της διασποράς μαζεύτηκαν πάλι, βγήκαν στο σαντζάκιο των Χανίων, πήραν τα φρούρια της Γραμβούσας και του Κισάμου και γενίκευσαν την επανάσταση. Σύντομα, οι Τούρκοι περιορίστηκαν στα φρούρια Χανίων, Χάνδακα, Ρεθύμνου και Ιεράπετρας. Νοέμβριο του 1827, κι άλλοι 1500 Κρητικοί έφτασαν στην Κρήτη κι έπιασαν στο Μιραμπέλλο. Οι Τούρκοι έπαθαν πανωλεθρία στη Νεάπολη, ενώ οι νίκες των Ελλήνων σε Σητεία, Ηράκλειο, Ρέθυμνο και Κυδωνία ελευθέρωσαν ολόκληρο το νησί, εκτός από τα παράλια φρούρια όπου συνωθούνταν οι Τούρκοι.

Η Κρήτη όμως δεν ήταν τότε στον λογαριασμό να γίνει ελληνική. Με επιστολή του (6 Ιουνίου 1830), ο κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας γνωστοποιούσε ότι οι μεγάλες δυνάμεις άφηναν το νησί στους Τούρκους. Οι οποίες μεγάλες δυνάμεις εξανάγκασαν και τους Κρητικούς της Γραμβούσας να παραδώσουν το οχυρωμένο νησάκι. Τον Σεπτέμβριο του 1830, έφτασαν στο νησί 3.000 άνδρες του αιγυπτιακού τακτικού στρατού υπό τον Νουρεντίν μπέη, με Γάλλους, Άγγλους και Ρώσους αξιωματικούς. Κατέλαβαν την Κρήτη. Στα 1831, ο σουλτάνος εκχώρησε τη μεγαλόνησο στον Μοχάμετ Άλη της Αιγύπτου. Η τιμή της πώλησης έφτασε τα 25.000.000 γρόσια. Η Κρήτη μετατράπηκε σε αιγυπτιακή επαρχία.

Η «αιγυπτιακή» παρένθεση:

Ο Νουρεντίν μπέης έμεινε στρατιωτικός διοικητής της Κρήτης με γενικό διοικητή τον Αλβανό Μουσταφά πασά. Δημιουργήθηκαν τοπικά συμβούλια με Τούρκους και Έλληνες συμβούλους αναλογικά με τον πληθυσμό του κάθε τόπου (30μελές στον Χάνδακα, 12μελές στο Ρέθυμνο, 17μελές στα Χανιά κ.λπ.). Στήθηκαν εμποροδικεία, οργανώθηκε χωροφυλακή από Αλβανούς που περιόρισαν τις αυθαιρεσίες του τουρκικού πληθυσμού κι όλα θα πήγαιναν καλά, αν δεν ξεκινούσαν δημόσια έργα που χρειαζονταν χρήματα για να εκτελεστούν.

Δημεύτηκαν οι περιουσίες των ξενιτεμένων, ενώ οι εκεί Κρητικοί φορολογήθηκαν άγρια. Η δυσарέσκεια έφτασε ως την Αίγυπτο. Ο Μοχάμετ Άλη επισκέφτηκε την Κρήτη (1833) να δει από κοντά τα προβλήματα. Έφυγε άπρακτος, ενώ νέος νόμος δημοσιεύτηκε: Δημεύονταν και τα καλύτερα κτήματα και οι κάτοικοι μετατρέπονταν σε φελάχους.

Στις Μουρνιές της Κυδωνίας, μαζεύτηκαν 7.000 Κρητικοί και σε συνέλευση (Σεπτέμβριος του 1833) αποφάσισαν να στείλουν αναφορά στους προξένους των μεγάλων δυνάμεων ζητώντας την αυτονομία της Κρήτης υπό διεθνή προστασία. Αντί των ξένων, κατέφθασε ο αιγυπτιακός στρατός, κρέμασε επιτόπου πενήντα κι άρχισε προέλαση στην επαρχία στήνοντας κρεμάλες χωρίς καν ανάκριση.

Οι νόμοι πέρασαν. Στα 1837, ο Μοχάμετ επισκέφτηκε πάλι την Κρήτη. Τα βρήκε όλα εντάξει. Στα 1840, ξεκίνησε πόλεμο εναντίον του σουλτάνου με σκοπό την αυτονόμησή του. Πέτυχε την ανεξαρτησία της Αιγύπτου αλλά παραιτήθηκε από την Κρήτη που πέρασε πάλι στην τουρκική κυριαρχία (15 Ιουλίου 1840). Στο νησί, τίποτα δεν άλλαξε. Ακόμα κι ο Μουσταφά πασάς παρέμεινε γενικός διοικητής.

Και πάλι οι Τούρκοι:

Ο Κήρυκος Χαιρέτης ήταν προσωπικός γιατρός του σουλτάνου Μαχμούτ, όταν, στα 1821, ξέσπασε η ελληνική επανάσταση. Ο σουλτάνος τον βρήκε πρόχειρο εξιλαστήριο θύμα, τον έπαψε από γιατρό του και τον καταδίκασε σε θάνατο. Τούρκοι φίλοι του τον φυγάδευσαν. Πέθανε στα 1830. Στα 1841, οι γιοι του, Αριστείδης και Θεόφραστος, βρίσκονταν στην Κρήτη και ετοιμάζονταν για επανάσταση. Ο Αριστείδης Χαιρέτης μπήκε επικεφαλής του αγώνα. Κι αυτός κι ο αδελφός του επρόκειτο να πέσουν στο Αρκάδι, 25 χρόνια αργότερα.

Για την ώρα, ο Αριστείδης Χαιρέτης είχε εκλεγεί πρόεδρος της πενταμελούς εκτελεστικής επιτροπής (21 Φεβρουαρίου) κι οργάνωνε τα επαναστατικά σώματα, καθώς στο νησί είχαν κατέβει και πολλοί εθελοντές (ανάμεσά τους κι ο φοιτητής Αλέξανδρος Κουμουνδούρος, μελλοντικός πρωθυπουργός της Ελλάδας). Ορίστηκαν οι υπεύθυνοι ανά επαρχία, στάλθηκαν κι επιστολές στους προξένους των μεγάλων δυνάμεων.

Τον Απρίλιο, στο Βαφέ Αποκορώνου, η συνέλευση των Κρητικών είχε προσκαλέσει και περίμενε τον ναύαρχο Στιούαρτ της αγγλικής μοίρας πολεμικών που ναυλοχούσε στη Σούδα. Ήρθε μαζί με τον Μουσταφά πασά και τον Τούρκο ομόλογό του, ναύαρχο Ταχίρ μπέη. Τους είχε φέρει για να ακούσουν με τα αφτιά τους το αίτημα των Κρητικών να μπει το νησί κάτω από αγγλική προστασία. Έτσι νόμιζε. Οι Κρητικοί ζήτησαν ένωση με την Ελλάδα. Ο Στιούαρτ έδωσε άδεια στον Μουσταφά «να κάνει ό,τι θέλει».

Στις 14 Μαΐου, τουρκικός στρατός 15.000 ανδρών, μετά από τριώρη μάχη, σκόρπισε τους 250 Κρητικούς που υπεράσπιζαν το Πρόβαρμα Αποκορώνου. Στις 17, στο Βαφέ, οι Τούρκοι έσπασαν τα μούτρα τους. Στις 23, στο χωριό Κασταμονίτσα Ηρακλείου, χίλιοι Κρητικοί νίκησαν 3.000 Τούρκους. Οι τουρκικές ενισχύσεις που έφθασαν από την Κωνσταντινούπολη, ανέτρεψαν την κατάσταση. Μετά από συνεχείς μάχες, οι Κρητικοί απωθήθηκαν στα βουνά. Οι μεγάλες δυνάμεις έβαλαν το χέρι τους και η επανάσταση έληξε ειρηνικά.

Ο σουλτάνος Αμπντούλ Μετζίτ επισκέφτηκε την Κρήτη στα 1850. Φεύγοντας, ανακάλεσε και τον Μουσταφά που συμπλήρωνε εικοσαετία ως διοικητής της Κρήτης. Αντικαταστάτης του ήρθε ο Σαλίχ Βαμίκ. Επέτρεψε την ίδρυση σχολείων, περιόρισε την τοκογλυφία, έκοψε τις τουρκικές αυθαιρεσίες σε βάρος των Ελλήνων και, σαν τον «παλιό καλό καιρό» εκδιώχθηκε από τους ομοθρήσκους του, μετά από τέσσερα χρόνια χρηστής διοίκησης (1854).

Η θυσία στο Αρκάδι:

Στα 1856, ο σουλτάνος δημοσίευσε το Χάτι Χουμαγιούν («Λαμπρό έγγραφο») με το οποίο καθιέρωνε την ανεξιθρησκία, αναγνώριζε τα προνόμια των χριστιανών και τους παραχωρούσε ισότητα στα αστικά δικαιώματα. Γρήγορα όμως ξέχασαν οι Τούρκοι την υπογραφή τους και καταδυνάστευαν τους Κρητικούς με αυθαιρεσίες και βαριές φορολογίες. Τον Μάιο του 1866, περίπου 4.000 Κρητικοί μαζεύτηκαν στα Περιβόλια, κοντά στα Χανιά, και ζήτησαν να εφαρμοστούν οι όροι της συνθήκης. Οι Τούρκοι αρνήθηκαν.

Ξέσπασε η επανάσταση. Η επίσημη Ελλάδα κράτησε ουδέτερη στάση αλλ' η κυβέρνηση του

Δημητρίου Βούλγαρη (1801 - 1877) σχημάτιζε ανταρτικά σώματα εθελοντών και τα έστελνε στο νησί, ενώ δυο τροχήλατα μετασκευασμένα εμπορικά πλοία ανέλαβαν τον εφοδιασμό των επαναστατών. Ήταν το «Αρκάδι» που έσπασε 23 φορές τον ναυτικό αποκλεισμό του νησιού από τον τουρκικό στόλο και το «Ένωσις» που κατάφερε να κάνει 46 δρομολόγια, ώσπου, τον Δεκέμβριο του 1868, ο τουρκικός στόλος το απέκλεισε στο λιμάνι της Σύρου.

Οι ηρωισμοί των επαναστατών δεν αρκούσαν για να σταθεί ο Αγώνας. Σε αποφασιστική μάχη, οι Τούρκοι νίκησαν. Τριακόσιοι μαχητές και 643 γυναικόπαιδα υποχώρησαν κι οχυρώθηκαν στη μονή του Αρκαδίου, στον νομό Ρεθύμνης. Τους πολιορκήσαν 28.000 Τούρκοι. Αξιωματικός από την Τρίπολη, εθελοντής στην κρητική επανάσταση, ο Ιωάννης Δημακόπουλος (1833 - 1866) οργάνωσε την άμυνα του αρχαίου μοναστηριού που η παράδοση ήθελε να έχει χτιστεί από τον βυζαντινό αυτοκράτορα Ηράκλειο (575 - 641).

Οι Τούρκοι προσπάθησαν να πάρουν το μοναστήρι με γιουρούσια. Αποκρούστηκαν όλα. Έφεραν κανόνια. Στις 9 Νοεμβρίου του 1866, ένα ρήγμα στη μάντρα επέτρεψε στους Τούρκους να μπουν. Ο Δημακόπουλος έπεσε νεκρός. Ο ηγούμενος του μοναστηριού, Γαβριήλ Μάνεσης, δεν ήθελε να πέσει στα χέρια των εισβολέων. Τα γυναικόπαιδα συμφώνησαν. Μαζεύτηκαν στην πλευρά όπου φύλαγαν το μπαρούτι. Όταν οι Τούρκοι τους έφτασαν, ο Γαβριήλ έδωσε το σύνθημα. Ο Κωνσταντής Γιαμπουδάκης πυροβόλησε στα βαρέλια με το

μπαρούτι. Τινάχτηκαν όλοι στον αέρα, μαζί με τους Τούρκους.

Η επανάσταση έσβησε την άνοιξη του 1869. Στα 1878, η Κρήτη απέκτησε ένα είδος αυτονομίας που διασφάλιζε την ισότιμη συμβίωση Τούρκων και Ελλήνων με τη συνθήκη της Χαλέπας.

(Έθνος της Κυριακής, 2001 – 2002) (τελευταία επεξεργασία, 25.5.2010)